

ГЕНЕЗА ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У МОДЕРНІЙ НАУЦІ (XVII – ПОЧАТОК XIX СТОЛІТТЯ)

Маргарита Воровка

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті проаналізовано генезу гендерних досліджень і формування патріархатної традиції в модерній науці. Йдеться про те, що класична європейська наука започаткувала філософську й наукову рефлексію статевої диференціації суспільства та культури, зробила спроби обґрунтування жіночої суб'єктності, поєднання онтологічних принципів жіночого / чоловічого, що визначило перенесення обговорення питання в площину соціальних, культурних, правових та економічних відносин, зумовило осмислення й доведення ідеї рівності чоловіків і жінок, а отже, і рівності їхніх прав, зокрема права на освіту.

Ключові слова:

стать; есенціалізм; дихотомія; ієрархічність статей.

Анотация:

Воровка Маргарита. Генезис гендерных исследований в современной науке (XVII – начало XIX века).

В статье анализируется генезис гендерных исследований и формирование патриархальной традиции в современной науке. Речь идет о том, что, классическая европейская наука положила начало философской и научной рефлексии половой дифференциации общества и культуры, совершила попытки обоснования женской субъектности, сочетания онтологических принципов женского / мужского, что способствовало смещению обсуждения вопроса в плоскость социальных, культурных, правовых и экономических отношений, обусловило осмысление и обоснование идеи равенства мужчин и женщин, а следовательно, и равенства их прав, в частности права на образование.

Ключевые слова:

пол; эссенциализм; дихотомия; иерархичность полов.

Resume:

Vorovka Marharyta. Origins of gender studies in modern science (XVII – early XIX centuries).

The article analyzes the origins of gender studies and formation of patriarchal tradition in science of the classical period. The author indicates that Classical European science gave a start to philosophical and scientific reflection of sexual differentiation of society and culture, it attempted to justify female subjectivity, the combination of ontological principles of male/female which favoured shifting the problem discussion to the plane of social, cultural, legal and economic relations, it caused argumentation and study of the idea of equality of men and women as well as equality of their rights including their right to education.

Key words:

sex; essentialism; dichotomy; sex hierarchy.

Постановка проблеми. Поняття «гендер» стосується соціального й культурного виміру статі. Це її соціокультурна, символічна конструкція, яка відображає соціальні експектації щодо представників певної статі, визначає соціальну структуру суспільства та соціальний порядок. Водночас, гендер – це процес, що конструє соціально-культурні відмінності між статями в ході соціалізації особистості й у процесі розвитку культури. До цієї категорії звертаються дослідники, коли намагаються розглянути та пояснити наявну в сучасному суспільстві й культурі статево асиметрію – культурну та соціальну нерівність статей, їх ієрархічність (підлегле становище жіночої сутності щодо чоловічої) і поляризацію (уявлення про чоловіче та жіноче як протилежності), адже це, очевидно, не стосується власне статевої, біологічних відмінностей між чоловіками та жінками.

Утвердження ідеалів гендерної рівності є одним з провідних завдань, що передбачає розвиток правового демократичного суспільства в усьому світі. Недостатня динаміка відповідних позитивних змін у пострадянських країнах зумовлена, на нашу думку, стійкістю патріархальних настанов у гендерній культурі.

Подібні настанови, що властиві майже всім культурам, у гендерологічному дискурсі визначають як патріархатні (від «патріархат») – такі, що характеризують відносини домінування чоловіків над жінками в суспільстві будь-якої формації, зокрема й у сучасному [1, с. 210; 9, с. 61; 6, с. 21]. Вони відображаються не лише

в буденній свідомості, а й у масовій і високій культурі, у науковому дискурсі, у політиці й розподілі влади, на ринку праці, у доступі до ресурсів тощо.

Формулювання цілей статті. Традиційні культури, як свідчать численні наукові праці, – патріархатні, тому метою нашої статті є аналіз генези гендерних досліджень і формування патріархатної традиції в науці класичного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для пояснення статевої асиметрії культури та суспільства мислителі, за словами американської вченої-феміністки К. Уїтбек, майже три тисячі років використовували обмежене коло ідей, дискурсивно відтворюючи три основні концепції: жінка – це неповноцінна людина; реальність становлять дві основи, що протистоять одна одній або доповнюють одна одну – жіноча та чоловіча; сильні сторони й позитивні якості, властиві жінкам, зумовлені чоловічими потребами [14].

Така логіка бінарних опозицій, де чоловіче постає суб'єктом, а жіноче – об'єктом, є, на думку С. Жеребкіна, концептуальною основою патріархатної метафізики загалом. У сучасній філософії її визначають як фаллоцентризм, підкреслюючи, що безстатевий, на перший погляд, пріоритет розуму-логосу, насправді нерозривно пов'язаний з пріоритетом чоловічого начала й притаманних йому атрибутів і характеристик. У площині соціального контексту культури ця бінарна логічна

конструкція виправдовує підлегле соціальне становище жінки, яка постає недосконалою, хворобливою, нерациональною та негідною істотою, що нездатна свідомо керувати своїм тілом і діями. Саме тому впродовж тривалого історичного періоду в інтелектуальній історії людства панує настанова, яка згодом отримала назву мізогінії (тобто жінконенависництва) – нейтралізація й виключення жіночого як з системи раціонального філософського мислення, так і з системи організації суспільного життя [4, с. 390–391]. Патріархатна культура, як бачимо, розглядає відносини статей у бінарній опозиції «чоловіче – жіноче», протягом тисячоліть формуючи ідеали й культурні зразки, у яких жінці належить роль створіння менш досконалого, ніж чоловік.

Патріархатна традиція була закладена в європейському світогляді ще в античні часи. Рання антична філософія, натурософія, розглядали чоловіче / жіноче як полярні начала, що взаємно змінюють і доповнюють одне одного за законами функціональної різниці, яка задає структуру космосу й людського буття. Однак уже представники афінської школи (Сократ, Платон, Аристотель) заклали підмурок бінарних опозицій статей розум / чуттєвість і дух / тіло, де перша аналогія в парі асоціювалося з чоловічим, а друга – з жіночим. Чоловіче начало постає в цьому світогляді втіленням вищої досконалості й людської суб'єктивності, і самої світобудови: вищий Розум тотожний вищій Чесноті й вищій Красі. Іншим полюсом є жіноче начало, яке асоціюється з абсолютною недосконалістю – неоформленим тілом, хаосом, небуттям.

На наявність другої, надіндивідуальної природи людини – моральної, що виявляється у формі сім'ї, громадянського суспільства й держави, вказував Г. В. Ф. Гегель. Сім'я, на думку мислителя, є найнижчою стадією громадянського суспільства, у якій відносини будуються не між громадянами, а між родичами. Саме цей «нижчий світ» і є світом негромадян – жінок, у якому вони реалізують своє призначення, оскільки участь в інших формах духа для них неможлива. Відносини у сім'ї мають приватний характер, а тому не перебувають у сфері етичного [2, с. 240–245]. Принцип, що скеровує їх розвиток – це почуття, а не розуміння універсальності, а отже, жіноче – це загроза громадянському суспільству, тому жінка має бути «витіснена» у сферу приватного. Разом з тим, саме нижчий жіночий світ дає змогу чоловікові виявляти себе як самоусвідомлювальну етичну істоту.

І. Кант уважав, що жінка нерівня чоловікові: «у прекрасній статі стільки ж розуму, скільки й у чоловічій статі, з тією лише різницею, що це прекрасний розум, наш же, чоловічий, –

глибокий розум, а це лише інше вираження для піднесеного» [5, с. 152].

Англійський педагог, представник філософії лібералізму Дж. Локк відстоював позицію, що природним станом усіх людей є повна свобода щодо своїх дій, здатність розпоряджатися своєю власністю й особистістю, і рівність, що передбачає взаємність усієї влади та юрисдикції – ніхто не має більше за іншого. Філософ наголошував на тому, що «... істоти однієї і тієї ж породи та виду, під час свого народження, отримуючи однакові природні переваги й використовуючи одні й ті ж здібності, повинні також бути рівними між собою, без будь-якого підпорядкування або придушення» [10, с. 263], але формулював на основі цього лише висновок про здатність жінок до навчання. Щодо питань влади, то навіть у сімейному житті, на думку Дж. Локка, остаточне рішення й управління залишається за чоловіком як «більш здібним і більш сильним» [10, с. 308].

Чеський педагог XVII ст. Я. А. Коменський, що й сьогодні залишається однією з найвпливовіших особистостей у світовій педагогіці, палко відстоював у «Великій дидактиці» право жінок на знання та освіту: «Не можна уявити жодних достатніх підстав ..., чому б слабку стать ... потрібно було б абсолютно усунути від наукових занять ... Жінки також образ Божий. Так само заслуговують вони на благодать і Царство прийдешнього віку. Однаково вони обдаровані ... швидким і таким, що сприймає мудрість, розумом. Однаково їм відкритий доступ до найвищих становищ, оскільки часто сам Бог закликав їх до управління народами, до того, щоб давати рятівні поради царям і князям, до вивчення медицини, до інших справ, корисних для людського роду, навіть до пророчої діяльності й до того, щоб викривати священників та єпископів». Проте, зазначає Я. А. Коменський, здобувати освіту жінкам потрібно «не заради порожньої допитливості, а для доброзвичайності та щастя, вчитися слід особливо того, що варто їм знати як для гідного влаштування свого домашнього життя, так і для піклування про власний добробут і добробут чоловіка, дітей і сім'ї» [8]. Оскільки для «гідного влаштування свого домашнього життя» вища освіта була, мабуть, зайвою, то академія призначалася винятково для юнаків. Отже, великий педагог вбачав жіноче призначення лише у сфері приватного – сімейне вогнище, народження й сімейне виховання дітей, турбота про сім'ю. У цьому він бачив не тільки прояв особливої жіночої природи, а й божественний промисел. Саме таке розуміння відображено в його праці «Материнська школа», що є першою в європейській педагогіці, у якій

порушено проблеми сімейного, а точніше, материнського виховання. Цікавим є той факт, що в педагогічній спадщині Я. А. Коменського питання нерівності жінок і чоловіків у культурі й соціумі спеціально не розглядалися, так само, як і принцип рівних можливостей, і полярний йому принцип урахування статевих особливостей у навчанні.

Питання, пов'язані з освітою жінок, що було революційним досягненням Нового часу, достатньо послідовно розкрив французький філософ-демократ Ж.-Ж. Руссо в межах концепції природного виховання. Просвітитель зазначав: «У всьому, що не стосується статі, жінка є той же чоловік: у неї ті ж органи, ті ж потреби, ті ж здібності». Однак при цьому він уважав, що жінка є нижчою моральною істотою, ніж чоловік. Жінка подібна до природи, тому вона не здатна «досліджувати абстрактні й умоглядні істини, досліджувати принципи й аксіоми науки – усе те, що потребує узагальнення ідей» [11, с. 473]. Чоловік, що не має з природою тісного зв'язку, за допомогою свого розуму проходить шлях підсилення людськості в собі й стає моральною істотою. Слабкий жіночий розум не здатний контролювати своє тіло, а отже, жінка потребує ментора. Саме тому необхідно «давати жінкам жіноче виховання; нехай вони полюблять турботи, властиві їхній статі, нехай будуть скромні, нехай уміють дивитися за господарством, бути зайнятими у своєму домі» [11, с. 453]. Виховання жінок і чоловіків у концепції Ж.-Ж. Руссо конструювалось як виховання двох нерівноцінних і нерівних суб'єктів, одному з яких (чоловікові) надано право управляти життям іншого (жінки). Відповідно, вільне виховання поширювалось лише на виховання чоловіків, а виховання жінки, навпаки, базувалося на нагляді та контролі, який мав бути делегований менторові – спочатку батьку, а згодом чоловікові. Пропонована Ж.-Ж. Руссо педагогічна система «природного» виховання тим самим сприяла посиленню гендерного розриву в аксіологічному плані, протиставленню сфер життєвої самореалізації чоловіків і жінок, формуванню гендерностереотипованої поведінки.

Отже, класична наука пояснювала статевий розподіл у культурі та суспільстві нерівнозначністю статевих ролей представників різних статей (Аристотель, Платон, А. Сміт, Дж. Локк тощо), різницею їх етичних якостей і розумових можливостей, що виводилися з природи статі (Сократ, Ж.-Ж. Руссо, Г. В. Ф. Гегель, І. Кант та інші). Навіть відстоюючи ідеї громадянського рівноправ'я, дослідники не вбачали в жінці дієздатного громадянина (Дж. Локк, Д. Адамс, Б. Франклін, Ж.-Ж. Руссо, Ж. А. Н. Кондорсе та ін.).

Артикулюючи розум як найважливішу родову ознаку людини та ідею свободи та рівності всіх людей, мислителі Нового часу мали на увазі насамперед чоловіків, уважали людську природу диференційованою за ознакою статі. З цією диференціацією пов'язується різний соціальний і політичний статус жінок, за якими закріплювалася сфера приватного життя, і чоловіків, що «панували» в суспільній сфері. Саме «антропологічний поворот» до проблематики людської суб'єктності в класичній науці Нового часу зумовив формування в логіці філософського мислення бінарної опозиції розуму й тіла. Розум асоціювався з низкою позитивних характеристик (духовність, свідомість, раціональність, активність, зовнішнє), носієм яких визнавалось чоловіче начало. Тіло асоціювалось з негативними характеристиками (чуттєвість, несвідоме, нерациональність, пасивність, внутрішнє), що репрезентувалися жіночим началом.

Таким чином, у класичній науці сформувалися чотири основні положення, що обґрунтовували status quo асиметрії статей у суспільстві та культурі:

- уявлення про існування лише двох статей – дихотомія статей;
- уявлення про співіснування в бутті окремих сутностей – чоловічої та жіночої – есенціалізм;
- уявлення про те, що ці дві сутності протилежні одна одній – бінарна опозиція статей;
- уявлення про онтологічну, гносеологічну, аксіологічну зверхність чоловічої сутності над жіночою – ієрархічність статей.

Водночас, представники тієї самої класичної європейської (західної) науки вдалися до спроб переосмислити та роз'яснити статеву диференціацію суспільства й культури, намагалися обґрунтовувати жіночу суб'єктність, поєднати онтологічні принципи жіночого / чоловічого, відстоювали ідею рівності чоловіків і жінок як соціальну норму.

Есенціалізм має досить міцні позиції у сучасній науці та суспільній свідомості. На основі дихотомії статей сформувалося уявлення про статевий диморфізм, що означає, за В. Слободчиковим та Є. Ісаєвим, фундаментальний поділ органічних властивостей людини на дві якісно різні форми: чоловічу й жіночу; фізичну відмінність між статями, зумовлену біологічно [12, с. 220–221]. Вивчення статевого диморфізму та його проявів у різних сферах поведінки особистості не лише становило основний інтерес для психології статевих відмінностей, а й екстраполювалось на різні сфери психічного розвитку й соціального життя чоловіків і жінок. Так, фундатор еволюційної теорії статі В. Геодакян твердив: «Проблема статі зачіпає дуже важливі сфери інтересів людини:

демографію і медицину, психологію і педагогіку, дослідження алкоголізму, наркоманії та злочинності, через генетику вона пов'язана з економікою. Правильна соціальна концепція статі потрібна для розв'язання проблем народжуваності й смертності, сім'ї та виховання, професійної орієнтації. Така концепція повинна будуватися на природній біологічній основі, бо без розуміння біологічних, еволюційних ролей чоловічої та жіночої статей не можна правильно визначити їх соціальні ролі» [3, с. 171]. Такий есенціалістський підхід, успадкований з класичної науки, отримав назву біологічного детермінізму й має прихильників і донині.

Стать у людині, уважає сучасний культуролог І. Коган, – це і є сама людина, перше, що її конститує. Саме стать значною мірою наповнила змістом кожен форму людської діяльності, взірець поведінки, тип мислення, відчуття чи творчу уяву. Хоча стать і не є елементом змісту культурних і цивілізаційних цінностей, вона відіграє одну з вирішальних ролей у виборі напрямку руху культурного процесу в багатьох його іпостасях і течіях. А тому, вважає вчений, «аналіз людини повинен починатися насамперед з урахування біології її статі, а саму людину слід представляти як психофізичну істоту чоловічого або жіночого роду. Немає іншої людини, немає людини без статі або поза статтю – без урахування цього факту розвиваються не тільки небезпечні ілюзії, а й помилкові абстрактні теорії, яких би теоретичних висот вони не сягали і з якими б сферами гуманітарного знання вони не перетиналися» [7, с. 22–25].

Біологічна обумовленість соціокультурних і психологічних статевих відмінностей поведінки пояснюється в теоріях, що тяжіють до біодетермінізму в термінах «статевого відбору», «еволюційної психології», «еволюційної теорії статевого диморфізму», «психофізіології статі», «генетичних програм», «біограм» тощо. Апелюючи до фізіології та морфології людини, прихильники біологічного детермінізму (Б. Ананьєв, Г. Белл, Л. Тайгер, Р. Фокс, В. Геодакян, В. Ефроїмсон, І. Коган та інші) розглядають особливості психології та поведінки статей як вроджені, які обумовлені генетично й формуються під гормональним впливом. Щоправда, твердять О. Утевська та О. Луценко, детермінованість соціально-культурних якостей людини її статевою природою є надзвичайно гнучкою. Біологічно обумовленим є широкий спектр можливих реакцій, прояви яких суб'єкт модулює залежно від обставин, наприклад виховання та соціокультурних настанов [13, с. 390]. Біодетермінізм, спрямований своєю патетикою переважно на жінок, виправдовує прийняту в суспільній практиці та культурній традиції

соціально-культурну статеву асиметрію – вторинність жіночого та його підпорядкування чоловічому.

Висновки. Отже, з «антропологічним поворотом» класичної науки до проблематики людської суб'єктності патріархатна традиція в логіці філософського мислення, що відображалася в поляризації чоловіче/жіноче, набула нової аргументації. Оформилися чотири основні положення, що обґрунтовували status quo асиметрії статей у суспільстві та культурі: існування лише двох статей – дихотомія статей; співіснування в бутті окремих сутностей – чоловічої та жіночої – есенціалізм; діаметральна протилежність цих двох сутностей одна одній – бінарна опозиція статей; онтологічна, гносеологічна, аксіологічна зверхність чоловічої сутності над жіночою – ієрархічність статей. Класична наука пояснювала статевий розподіл у культурі та суспільстві нерівнозначністю статевих ролей представників різних статей (Аристотель, Платон, А. Сміт, Дж. Локк, Т. Гоббс тощо), різницею їх етичних якостей і розумових можливостей, що виводилися з природи статі (Сократ, Д. Юм, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегель, І. Кант та інші). Навіть відстоюючи ідеї громадянського рівноправ'я, дослідники не вбачали в жінці дієздатного громадянина (Т. Гоббс, Дж. Локк, Д. Адамс, Б. Франклін, Ж.-Ж. Руссо, Ж. А. Н. Кондорсе та ін.). Дихотомія «чоловіче – жіноче» поставала в опозиції розуму та природи. Розум асоціювався з низкою позитивних характеристик (духовність, свідомість, раціональність, активність, зовнішнє), носієм яких визнавалося чоловіче начало. Природа асоціювалася з негативними характеристиками (чуттєвість, несвідоме, нераціональність, пасивність, внутрішнє), що репрезентувалися жіночим началом. Артикулюючи розум як найважливішу родову ознаку людини та ідею свободи та рівності усіх людей, мислителі Нового часу мали на увазі насамперед чоловіка, залишаючи жінку в тіні – під його покровительством і наглядом. З цим пов'язувався особливий соціальний і політичний статус жінок, за якими закріплювалася сфера приватного життя, на відміну від чоловіків, які управляли суспільною сферою. Щодо освіти, право на яку було визнано за жінками, то вона мала лише закріпити статеву диференціацію суспільства, згідно з уявленнями про призначення статей і особливу жіночу природу.

З іншого боку, класична європейська наука започаткувала філософську та наукову рефлексію статевої диференціації суспільства й культури, її представники зробили спроби обґрунтувати жіночу суб'єктність, поєднати онтологічні принципи жіночого/чоловічого, що визначило перенесення обговорення питання в площину

соціальних, культурних, правових та економічних відносин, зумовило осмислення й доведення ідеї рівності чоловіків і жінок, а отже, і рівності їхніх прав, зокрема права на освіту. Саме в надрах класичної науки, і почасти як спроби її ревізії, розпочалися й жіночі дослідження, що

започаткували феміністичну критику патріархатної традиції суспільного знання й соціального устрою, а згодом – і виокремлення гендерних досліджень як напряму наукового аналізу соціально-гуманітарних наук.

Список використаних джерел

1. Батлер Д. Гендерний клопіт: Фемінізм та підриг тожсамості / Д. Батлер. – К. : Ентіс, 2003. – 224 с.
2. Гегель Г.-В.-Ф. Система наук. Феноменологія духа / Г.-В.-Ф. Гегель; пер. Г. Шпета. – СПб. : Наука, 1999. – Ч. 1. – 444 с. (Слово о сущем).
3. Геодакян В. А. Теорія дифференціації полов в проблемах человека / В. А. Геодакян // Человек в системе наук: сборник статей / Академия наук СССР. – М. : Наука, 1989. – С. 171–189.
4. Жеребкин С. В. Гендерная проблематика в философии / С. В. Жеребкин // Введение в гендерные исследования. – Харьков, 2001. – С. 390–426.
5. Кант И. Наблюдения над чувством прекрасного и возвышенного / И. Кант; под общей ред. Я. Ф. Асмуса, А. Я. Гулыги, Т. И. Ойзермана; пер. Б. А. Фохта. – М. : Мысль, 1964. – Т. 2. – С. 125–185.
6. Кісь О. Феміністська парадигма в культурній та соціальній антропології: західний досвід / О. Кісь // Народознавчі зошити. – 2011. – № 1. – С. 14–27.
7. Коган І. Л. Гендерная культурология: культура пола и «пол» культуры / И. Л. Коган. – Минск : Ковчег, 2003. – 336 с.
8. Коменский Я. А. Великая дидактика / Я. А. Коменский // Избранные педагогические сочинения: в 2-х т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 242–476.
9. Курченко Л. М. До визначення поняття «гендерний дискурс» / Л. М. Курченко // Українське мовознавство: міжвід. наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; редкол.: А. К. Мойсієнко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 41/1. – С. 58–61.
10. Локк Джон. Два трактата о правлении / Джон Локк // Сочинения: в 3 т. / Ред. и сост., авт. примеч. А. Л. Субботин. – М. : Мысль, 1988. – Т. 3. – С. 135–405.
11. Руссо Ж.-Ж. Эмил, или О воспитании: роман / Ж.-Ж. Руссо // Педагогические сочинения: в 2 т. / Ж.-Ж. Руссо; пер. с фр., под ред. Г. Н. Джибладзе; сост. А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1981. – С. 19–592.
12. Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности: уч. пособ. для вузов / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
13. Утевская О. М. Эволюционная психология в вопросах пола и гендера / О. М. Утевская, Е. Л. Луценко // Актуальні проблеми практичної психології: зб. наук. праць. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2008. – Ч. 1. – С. 389–396.
14. Whitbeck C. The Other Reality: feminist onthology/Cohen Whitbeck / C. Whitbeck // From Beyond Domination: New Perspectives on Women and Philosophy. – New York : Rowman and Alanheld, 1984. – P. 64–88.

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:
Воровка Маргарита Іванівна
 olga_vorovka@ukr.net
 Мелітопольський державний педагогічний
 університет імені Богдана Хмельницького
 вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
 Запорізька обл., 72312, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1885>

Матеріал надійшов до редакції 30. 03. 2017 р.
 Прийнято до друку 28. 04. 2017 р.

References

1. Butler, J. (2003). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Kyiv : Entis. [in Ukrainian]
2. Hegel, G.-W.-F. (1999). *System of Sciences. Phenomenology of Spirit*. Trans. by G. Shpet. SPb. : Nauka. Vol. 1. [in Russian]
3. Geodakian, V. A. (1989). *Theory of gender differentiation in the human problems*. In : Man in the system of sciences: coll. of articles. Moscow : Nauka. 171–189. [in Russian]
4. Zhrebkin, S. V. (2001). *Gender problematics in philosophy*. In : Introduction to gender research. Kharkov. 390–426. [in Russian]
5. Kant, I. (1964). *Observation over the sense of beauty and grand*. Trans. by B. A. Fokht. Vol. 2. Moscow : Mysl'. 125–185. [in Russian]
6. Kis', O. (2011). Feminine paradigm in cultural and social anthropology: western experience. *Narodoznavchi zoshyty*, 1, 14–27. [in Ukrainian]
7. Kogan, I. L. (2003). *Gender culturology: the culture of gender and the "gender" of culture*. Minsk : Kovcheg. [in Russian]
8. Komensky, I. A. (1982). *Great Didactics*. In : Selected Works on Pedagogy: in 2 vol. Vol. 1. Moscow : Pedagogika. 242–476. [in Russian]
9. Kurchenko, L. M. (2011). Towards defining the notion of "gender discourse". *Ukrainske movoznavstvo*. Issue 41/1. 58–61. [in Ukrainian]
10. Locke, J. (1988). *Two Treatises of Government*. In : Oeuvre: in 3 vol. Vol 3. Moscow : Mysl'. 135–405. [in Russian]
11. Rousseau, J.-J. (1981). *Emile, or On Education: a novel*. In : Works on Pedagogy: in 2 vol. Moscow : Pedagogika. 19–592. [in Russian]
12. Slobodchikov, V. I. (1995). *Basics of psychological anthropology. Human Psychology: Introduction into Psychology of Subjectivity: textbook for HIEs*. Moscow : Shkola-Press. [in Russian]
13. Utevskaia, O. M. (2008). Evolution psychology in issues of sex and gender. *Aktualni problemy praktychnoi psyllohohii*. Vol. 1. 389–396. [in Ukrainian]
14. Whitbeck, C. (1984). *The Other Reality: Feminist Ontology*. In : From Beyond Domination: New Perspectives on Women and Philosophy. New York : Rowman and Alanheld. 64–88. [in English]

Information about the author:
Vorovka Marharyta Ivanivna
 olga_vorovka@ukr.net
 Melitopol Bohdan Khmelnytsky
 State Pedagogical University
 20 Hetmans'ka St., Melitopol,
 Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1885>

Received at the editorial office 30. 03. 2017.
 Accepted for publishing 28. 04. 2017.